

Uvod

Pozaba socializma

Teško si je zamisliti zgodovinsko dobo, ki bi bila tako malo kot naša naklonjena ponovni preiskavi – ne upam si napisati: ponovnem odkritju – vsebine temeljnih hipotez socializma ali »ideje socializma«.¹ Nič se ne zdi naši dobi bolj tuje kakor možnost socializma. To je očitno v državah srednje ali vzhodne Evrope, ki so poznale in prestale sovjetsko obliko »socializma«: človek, ki bi se skliceval na to ime, bi bil tam zanesljivo neslišen. Kar pa se tiče zahodnih držav: politične stranke, ki tam še vedno nosijo ime »socialistične«, so socialistične le po imenu: njihovi kadri že dolgo časa ne poznajo niti samega smisla te besede, ko pa imajo o njej kakšno nejasno idejo, slabo prikrivajo naglico, s katero se hočejo otresti tega nerodnega poimenovanja (to pa ima vsaj to pozitivno plat, da jih uskladi z njihovo prakso bežanja k liberalizmu – neo ali navadnemu – in z njihovimi politikami sistematičnega podrejanja imperativom finančnih trgov ter diktatu multinacionalk). Politična gibanja, ki so na levi nastala in se oblikovala iz starih strank, imenovanih »socialistične« ali »socialno-demokratske«, pa že z imeni, ki so si jih dala, potrđijo – če je sploh treba – nezaupanje, ki ga je deležna

1 Sledeč naslovu dela Axa Honnetha, *Ideja socializma: poskus aktualizacije*, slov. prev. Mojca Dobnikar, Založba Krtina, Ljubljana 2016.

ideja socializma: nobeno od teh gibanj se nanjo ne sklicuje izrecno in se raje imenuje tukaj Parti de Gauche ali Die Linke (Levica), Podemos ali Syriza, drugje pa Bloco de Esquerda (Blok levice). Socialistov pa ni nič ali nič več. Sam obstoj teh gibanj, pa tudi obstoj gibanj za alternativno globalizacijo, na primer Attac, in vrenj tipa Ogorčeni ali Occupy, »Revolucije dežnikov« v Hongkongu in »javorjeve pomladi« v Quebecu, zanesljivo priča o tem, da so dogajanja v kapitalističnih družbah v zadnjih tridesetih letih v svetovnem merilu postala predmet zavračanja in kritike med precejšnjim delom prebivalstva in prav tako v svetovnem merilu: a pomenljivo je tudi dejstvo, da niti ta zavrnitev niti ta kritika nista zastavljeni kot socialistični perspektivi, še manj pa kot ponovni prisvojitvi socialističnega tipa.

A v resnici je še slabše: agonije političnih strank, ki so (še vedno) imenovane »socialistične«, so zgolj površinski odraz nekega procesa, ki je veliko globlji, naše družbe pa so bile njegovo prizorišče v zadnjih desetih letih. Ta proces je pripeljal duha naših sodobnikov k pristanku na idejo družbe, ki je natančno nasprotje socialističnega pojmovanja: »prisile individualnega trženja samega sebe, [...] širitev strateške optimizacije so okrepile težnjo, da razumemo družbo kot omrežje akterjev, ki jih giblje zgolj skrb za lastne interese«, in ne kot »institucijo, za katero bi bili kolektivno odgovorni kot člani sodelovalne skupnosti.«² Tako se zdi, da je iz prevladujočih družbenih in kulturnih predstav izginila sama možnost, da sodobni posameznik »občuti«, kakor je rekel Durkheim, »sodelavce, ki mu delajo ob boku pri istem delu kot on: o tem skupnem delu nima niti ideje.«³ Ta oblika, ki jo je imel Durkheim za nenormalno (ali »anomično«) in patološko obliko družbenega dela, je postala, kot kaže, normalna oblika. Tako je že skoraj izbrisana sama možnost, da pojmujeemo družbo kot *skupno delo*, pri razvijanju katerega sodelujejo posamezniki in ki se dogaja v korist vsakega od njih. Toda ta ideja je,

2 Axel Honneth, *Le droit de la liberté. Esquisse d'une éthicit   d  mocratique*, Gallimard, Pariz 2015, str. 389 [izvirnik *Das Recht der Freiheit: Grundri   einer demokratischen Sittlichkeit*, Suhrkamp, Frankfurt na Majni 2011].

3   mile Durkheim, *De la division du travail social* (1983), PUF, Pariz 2007, str. 348.

kot bom pokazal tukaj, natanko temeljna ideja socializma. Edini način njene ohranitve, ki ga še najbrž lahko izvedemo, je ta, da pokažemo, da ta ideja ni bistvena samo za razumevanje socializma, temveč tudi in prav toliko za razumevanje demokracije in da vodi k razumevanju socialne demokracije ali demokratične organizacije družbe v nekem pomenu, precej drugačnem od oblike, ki vlada danes – vendar že utrujeno –, namreč oblike predstavniške in parlamentarne demokracije. To bi torej rad pokazal tukaj.

Če pa bi radi tej precej črni sliki sodobne situacije dodali še eno potezo, lahko spomnimo ne le na dejstvo, da socializem kot tak in pod tem imenom ne mobilizira več veliko ljudi, temveč tudi na dejstvo, da, obratno, obstaja vse večja navezanost, še zlasti v zahodnih državah, na ideje in politična gibanja, ki utelešajo nasprotje socializma: močno privlačna, tako na volišču kot na cesti, so populistična, demagoška, nacionalistična, celo rasistična, ksenofobna, antisemitska, homofobna in antifeministična gibanja. Neoliberalna preureditev kapitalizma v zadnjih treh desetletjih je proizvedla subjektivne dispozicije (in nedvomno je strukturirala tudi razne oblike osebnosti), ki nasprotujejo potrebi po okrepitvi vezi solidarnosti med avtonomnimi subjekti. Za te subjektivacije so, nasprotno, značilne forme odrekanja individualni avtonomiji in zahteve po podreditvi avtoriteti. Morda je koristno, da se spomnimo tega, kar je dejal Adorno o »objektivnih družbenih predpostavkah, ki prinašajo fašizem«: »Ekonomski red in po njegovem modelu ekonomska organizacija držita večino v odvisnosti od danosti, nad katerimi nimajo moči, in v nedoraslosti. Če želijo živeti, jim ne preostane drugega, kot da se prilagodijo in upognejo danosti; morajo prečrtati ravno tisto avtonomno subjektivnost, h kateri poziva ideja demokracije, sebe lahko obdržijo le, če se sebi odrečejo. [...] Nujnost takšne prilagoditve, identifikacije z obstoječim, danim, z močjo kot tako, ustvarja totalitarni potencial«⁴ Tam, kjer socializem predpostavlja

4 Theodor W. Adorno, »Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit?«, v: *Eingriffe: Neun kritische Modelle*, Suhrkamp, Frankfurt na Majni 1963, str. 146.

neuničljivo navezanost na individualno avtonomijo in prinaša zahtevo, da so družbena razmerja kolektivno organizirana tako, da vsakomur priskrbujejo in zagotavljajo sredstva in pogoje realne avtonomije, tam torej, kjer socializem prinaša zahtevo po družbi, ki bo sama avtonomna⁵ kot temelj, jamstvo in hkrati kraj uresničenja individualne avtonomije, je neoliberalna preureditev kapitalistične ekonomije, nasprotno, dramatično okrepi heteronomijo posameznikov in same družbe, saj je posameznike pripeljala ne le k odstopu od osvajanja družbenih pogojev svoje avtonomije, temveč tudi k zavrnitvi, v imenu nujne »prilagoditve«, samega principa njihove lastne avtonomije in k zahtevi – v besu in jezi, ki ju poganja nemoč – po lastni podreditvi in podreditvi drugih, se pravi celotne družbe in celote »form kolektivnega življenja«,⁶ figuram in instancam neke kolektivne oblasti, ki je gola utvara, a kompenzira resnično nemoč, ki jo občuti vsakdo.

Naši dobi grozi, da bo obveljala kot doba dvojne odpovedi, hkrati avtonomni individualnosti in avtonomni družbi, ki se vzajemno pogojujeta: danes se številni ljudje »raje otresejo dolžnosti avtonomije, za katero sumijo, da ji ne morejo slediti, in se vržejo v lonec kolektivnega jaza,«⁷ torej v spojeni, skupnostni, identitetni in represivni jaz, ta jaz pa je daleč od socialistične ideje skupnosti svobodnih ljudi, ki se na avtonomen, kolektiven in racionalen način odločajo o ciljnih organizacije svojega lastnega združevanja. V teh razmerah torej rečemo še malo, če rečemo, da naša doba ni naklonjena ponovnemu zagonu in formulaciji socialistične hipoteze.

Seveda, tukaj nočem že stotič ponoviti, da naj bi naše družbe pustile v sebi rasti tako močan individualizem, da v njih ne bi bilo več prostora za nek pomen družbenega, skupnega ali, preprosto, kolektivnega.

5 Zanesljivo so prav člani skupine Socializem ali barbarstvo najjasneje in najmočnejše izpostavili idejo, da je socializem bistveno projekt avtonomne družbe, ki ne bo več podvržena zunanjim oblikam regulacije izven nadzora družbenih akterjev: glej zlasti Cornelius Castoriadis, »Sur le contenu du socialisme« (1957), v: *Socialisme ou barbarie. Anthologie*, Éditions Acratie, La Brüssière 2007, str. 153 isleta

6 Adorno, »Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit?«, str. 146.

7 Prav tam.

Takšno pritoževanje vodi v vse vrste konservativizma in nostalgije po preteklosti, ki niso preveč združljive s hipotezo socialističnega tipa. Da sploh ne omenjam dejstva, da se takšno pritoževanje opira na neko zmotno diagnozo: kajti problem ni več toliko individualizem (ki mu socializem sicer v principu ne nasprotuje – to bi moralo biti jasno vsaj od Lerouxa)⁸ kot sama forma, ki jo privzame družbeno – ali to, kar ostaja od njega – v našem sodobnem svetu. Danes smo se znašli pred nekim družbenim, ki nima več struktur, zgodovine in torej tudi globine ne; reducirano je na zbir tega, kar imenujemo »relacijskost«, ki pa naj bi sama pomenila nekaj takšnega kot »kapital«. Posamezniki danes sicer imajo relacije, a z njimi bolj »upravljajo«, kot da bi suvereno razpolagali z njimi, kar pomeni, da delajo selekcijo med »pozitivnimi« in »negativnimi« relacijami, poskušajo »maksimirati« prve in »minimizirati« druge, zraven pa »upravljajo s tveganji«, ki jih implicirajo oboje.

Družbeno socializma seveda ni relacijskost sodobnega posameznika: ima neko zgodovino, ki ni linearna, temveč je narejena iz bojev, protislovij, napredovanj in regresij, sestavljeno je iz struktur, kot so družina, lastninski red, oblike družbene delitve dela, razslojenost na družbene razrede – skratka, to je neko družbeno, ki ni neposredno na dosegu posameznikov, s katerim ne razpolagajo neposredno kot posamezniki, vseeno pa ni izključeno, da lahko z njim upravljajo vsaj delno, a vselej le kolektivno.

Robert Castel je že opazil, da našim sodobnim družbam »vladajo velike relacijske sanje: stiki, srečanja, življenje v skupinah, omrežja, priljudnost, izmenjave« so kot sveti grali sodobnih posameznikov, ki se trudijo »znova splesti niti neke družbenosti, ki takoj izgine.«⁹ Naredili

8 »Tako sem se dvignil k samem principu politike,« je napisal Pierre Leroux, »ko sem iskal cilj, ki mu sledi družba, na katero hkrati delujeta močna instinkta individualizma in združevanja.« (*De l'individualisme et du socialisme* [1833], v: Pierre Leroux, *Aux philosophes, aux artistes, aux politiques. Trois discours et autres textes*, Payot, Pariz 1994, str. 253–254.) Hkrati, sočasno in v enaki meri je treba ugoditi obema »instinktoma« in obenem zavrniti dve absolutizaciji, tako posameznika (v liberalnem individualizmu, ki daje vse posamezniku in ničesar družbi) kakor družbe (v slabi verziji socializma, različici »absolutnega socializma«, ki daje vse družbi in ničesar posamezniku).

9 Robert Castel, *La gestion des risques. De l'antipsychiatrie à l'après-psychanalyse* (1981), druga izdaja z novim avtorjevim predgovorom, Minuit, Pariz 2011, str. 188.